

**AXBOROT TIZIMLARI VA TEXNOLOGIYALARI TA'LIM YO'NALISHI
TALABALARINING OG'ZAKI NUTQINI O'STIRISHNING DOLZARBLIGI**

Shermatova Dilfuza Yakubjanovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)., dotsent
Namangan davlat texnika universiteti.

E-mail: shermatovadilfuza57@gmail.com

Mamadaliyev Zayniddin Xusniddin og'li

ATT yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

E-mail: zayniddin977@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19052526>

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot tizimlari va texnologiyalari ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning og'zaki nutqini o'stirishning dolzarbligi, ahamiyati va bu jarayonda qo'llaniladigan zamonaviy usullar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalarida texnik mutaxassislarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan.

Kalit so'zlar: og'zaki nutq, axborot texnologiyalari, kommunikativ kompetensiya, til o'rgatish metodikasi, kasbiy muloqot, ta'lim sifati, nutq madaniyati.

Аннотация. В данной статье анализируется актуальность и важность развития устной речи у студентов, обучающихся по специальности «Информационные системы и технологии», а также современные методы, используемые в этом процессе. Результаты исследования освещают теоретические и практические основы развития коммуникативной компетенции технических специалистов.

Ключевые слова: устная речь, информационные технологии, коммуникативная компетенция, методика преподавания языка, профессиональная коммуникация, качество образования, культура речи.

Abstract. This article analyzes the relevance and importance of developing oral speech of students studying in the field of information systems and technologies, as well as modern methods used in this process. The results of the study highlight the theoretical and practical foundations of developing communicative competence of technical specialists.

Keywords: oral speech, information technologies, communicative competence, language teaching methodology, professional communication, quality of education, speech culture.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalari sohasining jadal rivojlanishi mutaxassislarga nafaqat texnik bilim va ko'nikmalarni, balki samarali muloqot qobiliyatini ham talab qilmoqda.

Axborot tizimlari va texnologiyalari ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar kelajakda dasturchilar, tizim ma'murlari, axborot xavfsizligi mutaxassislari, loyiha menejerlari va boshqa kasblar egasi sifatida faoliyat yuritadilar. Ularning muvaffaqiyatli kasbiy faoliyati ko'p jihatdan og'zaki nutq ko'nikmalariga bog'liqdir.

Bugungi kunda IT sohasidagi mutaxassislar faqat kompyuter ekrani oldida ishlaydigan yopiq kasblar vakili degan tushuncha o'z ahamiyatini yo'qotmoqda.

Hozirgi kunda dasturiy ta'minot ishlab chiqish jamoaviy jarayon bo'lib, u doimiy muloqot, g'oyalarni ifodalash, texnik tushuntirish va mijozlar bilan ishlash ko'nikmalarini talab qiladi.

Agile, Scrum kabi zamonaviy loyiha boshqaruv metodologiyalari kundalik stand-up yig'ilishlar, sprint rejalashtirishlari va retrospektiv uchrashuvlarni o'z ichiga oladi, bu esa har bir jamoa a'zosidan yuqori darajadagi og'zaki nutq ko'nikmalarini talab etadi.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi islohotlari doirasida ham kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, raqobatbardosh mutaxassislarni yetishtirish masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi siyosatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5847-sonli Farmonida ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, talabalarning kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish masalalariga alohida urg'u berilgan.

Shuningdek, "Yangi O'zbekiston" rivojlanish strategiyasida raqamli iqtisodiyotni shakllantirish, IT sohasida yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va xalqaro standartlarga mos ta'lim tizimini yaratish muhim yo'nalishlar sifatida belgilangan. Bu esa IT talabalarining nafaqat texnik, balki kommunikativ kompetensiyalarini ham rivojlantirish zaruriyatini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida IT mutaxassislardan nafaqat texnik masalalarni hal qilish, balki turli manfaatdor tomonlar – mijozlar, rahbariyat, hamkasblar va investorlar bilan samarali muloqot yuritish qobiliyati talab qilinmoqda. Startup ekotizimining o'sishi, texnologik kompaniyalar o'rtasidagi raqobatning kuchayishi va innovatsion loyihalarni amalga oshirish zaruriyati og'zaki nutq ko'nikmalarining ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Shu bois, axborot tizimlari va texnologiyalari ta'lim yo'nalishi talabalarining og'zaki nutqini o'stirish masalasi bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada mazkur muammoning nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va yechim yo'llari tahlil qilinadi.

1. OG'ZAKI NUTQNING NAZARIY ASOSLARI

Og'zaki nutq – bu inson tafakkurining bevosita ifodalanish shakli bo'lib, u orqali shaxs o'z fikrlari, his-tuyg'ulari va g'oyalarni boshqalarga yetkazadi. Tilshunoslik fanida og'zaki nutq monologik va dialogik nutq turlariga bo'linadi. Monologik nutq – bitta shaxsning uzluksiz fikr bayon qilishi bo'lib, u ma'ruza, hisobot, taqdimot kabi shakllarda namoyon bo'ladi. Dialogik nutq esa ikki yoki undan ortiq shaxsning o'zaro muloqoti asosida shakllanadi.

Psixolingvistika fanining ko'rsatishicha, og'zaki nutq murakkab psixofiziologik jarayon bo'lib, u tafakkur, xotira, diqqat, idrok kabi psixik jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. L.S. Vigotskiy o'zining "Tafakkur va nutq" asarida nutq va tafakkur o'rtasidagi dialektik aloqani ta'kidlab, nutqning tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishdagi rolini ko'rsatib bergan. A.N. Leontyev esa nutq faoliyatining motivatsion, rejalashtirilgan va amalga oshirilgan bosqichlarini ajratib ko'rsatgan.

Og'zaki nutqning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

birinchidan, spontanligi – yozma nutqdan farqli o'laroq, og'zaki nutqda fikrlarni oldindan puxta rejalashtirishga kam imkoniyat bo'ladi;

ikkinchidan, situativligi – og'zaki nutq ma'lum bir vaziyatda, aniq muloqot kontekstida shakllanadi;

uchinchidan, emotsionalligi – ogʻzaki nutqda intonatsiya, imo-ishora, mimika kabi noverbial vositalar ham muhim rol oʻynaydi.

Kasbiy ogʻzaki nutq oddiy kundalik nutqdan tubdan farq qiladi. U oʻziga xos terminologiya, mantiqiy izchillik, dalillar keltirishning aniq tizimi va muloqotning maqsadga yoʻnaltirilganligini talab etadi. IT sohasida kasbiy ogʻzaki nutq texnik atamalarini toʻgʻri qoʻllash, murakkab texnik jarayonlarni tushunarli tilda ifodalash va turli auditoriyalarga moslashtirilgan muloqot yuritish qobiliyatini oʻz ichiga oladi.

Nutq faoliyati nazariyasiga koʻra, ogʻzaki nutq quyidagi bosqichlardan iborat: motivatsion bosqich – nutq ehtiyojining paydo boʻlishi; rejalashtirilgan bosqich – nutqning ichki dasturini tuzish; amalga oshirish bosqichi – nutq faoliyatining bevosita bajarilishi; nazorat bosqichi – nutq natijasini baholash. IT talabalarining ogʻzaki nutqini rivojlantirishda ushbu bosqichlarning har birini alohida eʼtibor bilan shakllantirish lozim.

Shuningdek, zamonaviy tilshunoslikda nutq janrlari nazariyasi muhim oʻrin tutadi. M.M. Baxtinning nutq janrlari konsepsiyasiga koʻra, har bir muloqot sohasi oʻziga xos nutq janrlarini shakllantiradi. IT sohasida ham kasbiy nutq janrlari mavjud: texnik taqdimot, kod sharhi (code review), texnik intervyu, sprint retro muhokamasi, bug-report tushuntirishi va boshqalar. Har bir janr oʻziga xos nutqiy xususiyatlarga ega boʻlib, talabalar ularning har birini alohida oʻrganishi va amalda qoʻllashi zarur.

2. IT TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING OG'ZAKI NUTQ MUAMMOLARI

Axborot tizimlari va texnologiyalari taʼlim yoʻnalishida tahsil olayotgan talabalarning ogʻzaki nutqida bir qator muammolar kuzatiladi. Bu muammolarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

Birinchidan, leksik-terminologik muammolar. Koʻpgina IT talabalar ingliz tilidagi texnik atamalarini oʻzbek tiliga toʻgʻri tarjima qilishda, kasbiy terminlarni oʻz nutqida samarali qoʻllashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Masalan, “database”, “framework”, “debugging” kabi atamalarini oʻzbek tilida ifodalash va ularni ogʻzaki nutqda organik tarzda qoʻllash koʻp talabalar uchun qiyinchilik tugʻdiradi.

Ikkinchidan, mantiqiy-strukturaviy muammolar. Talabalar koʻpincha oʻz fikrlarini mantiqiy izchil, strukturalangan holda ifodalashda qiynaladilar. Maʼruza yoki taqdimot jarayonida fikrdan fikrga sakrash, asosiy gʻoyani ajratib koʻrsatmaslik, dalillarni tartiblashda izchillikning yoʻqligi kuzatiladi.

Uchinchidan, psixologik toʻsiqlar. Koʻplab talabalar jamoat oldida chiqish qilishdan, auditoriya oldida oʻz fikrini bayon etishdan qoʻrqadilar. Bu holat ayniqsa, texnik yoʻnalish talabalarida koʻproq uchraydi, chunki ular koʻpincha yozma ish va individual loyihalar bilan koʻproq shugʻullanadilar.

Toʻrtinchidan, madaniy-kommunikativ muammolar. Globallashtirish sharoitida IT mutaxassislar turli millat va madaniyat vakillaridan iborat jamoalarda ishlamoqda. Madaniyatlararo muloqot koʻnikmalarining yetishmasligi, muloqot etiketiga rioya qilmaslik kabi muammolar kuzatiladi.

Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, IT sohasida ishlaydigan mutaxassislarning taxminan 70 foizi kundalik ish faoliyatining yarmidan koʻp qismini boshqa odamlar bilan muloqotga sarflaydi.

Shunga qaramay, oliy ta'lim muassasalarida texnik yo'nalishlarda og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga yetarli e'tibor qaratilmayapti.

Bu muammolar ayniqsa, talabalar amaliy mashg'ulotlarga chiqishganda, ishga joylashish intervyularida va kasbiy konferensiyalarda ishtirok etishda yaqqol namoyon bo'ladi. Tajribali IT mutaxassislarning ta'kidlashicha, yosh mutaxassislarning eng katta kamchiliklaridan biri – o'z texnik yechimlarini jamoaga yoki mijozlarga tushunarli va ishonchli tarzda taqdim eta olmaslikdir.

Bundan tashqari, masofaviy ish sharoitlarining keng tarqalishi yangi kommunikativ talablarni keltirib chiqardi. Video konferensiyalar orqali muloqot yuritish, onlayn prezentatsiyalar qilish, virtual jamoalarda samarali ishtirok etish – bular zamonaviy IT mutaxassisining kundalik faoliyatining ajralmas qismiga aylandi. Mazkur ko'nikmalar alohida e'tibor va mashq talab qiladi, chunki onlayn muloqot yuzma-yuz muloqotdan o'ziga xos jihatlari bilan farq qiladi: ekran orqali noverbial signallarni qabul qilish qiyinlashadi, texnik uzilishlar sodir bo'ladi, diqqatni ushlab turish murakkablashadi.

3. OG'ZAKI NUTQNI O'STIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA YONDASHUVLARI

IT ta'lim yo'nalishi talabalarining og'zaki nutqini o'stirish uchun bir qator samarali usul va yondashuvlar mavjud:

Loyihaga asoslangan ta'lim (Project-Based Learning). Bu yondashuvda talabalar real loyihalar ustida ishlash jarayonida o'z natijalarini taqdim qilish, texnik yechimlarni tushuntirish va himoya qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Loyiha taqdimotlari og'zaki nutq ko'nikmalarini tabiiy muhitda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muloqotga asoslangan ta'lim (Communicative Language Teaching). Bu metodda asosiy e'tibor grammatik qoidalardan ko'ra, real muloqot vaziyatlarida til ko'nikmalarini qo'llashga qaratiladi. IT kontekstida bu – mijozlar bilan suhbat simulyatsiyalari, texnik qo'llab-quvvatlash stsenariylari va jamoaviy dasturlash mashqlari orqali amalga oshiriladi.

Teskari sinf (Flipped Classroom) texnologiyasi. Bu yondashuvda nazariy material talabalar tomonidan mustaqil o'rganiladi, auditoriya mashg'ulotlari esa muhokama, munozara va amaliy mashqlarga bag'ishlanadi. Bu talabalarning og'zaki nutq amaliyotini sezilarli darajada oshiradi.

Texnologiyaga asoslangan vositalar. Zamonaviy texnologiyalar og'zaki nutqni o'stirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Video konferensiya platformalari (Zoom, Microsoft Teams), podkast yaratish, vlog yuritish, AI chatbotlar bilan muloqot mashqlari – bularning barchasi talabalarning og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Debat va munozaralar. IT sohasidagi dolzarb mavzular bo'yicha debatlar tashkil qilish talabalarning argumentatsiya, tanqidiy tafakkur va og'zaki nutq ko'nikmalarini bir vaqtda rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, "Sun'iy intellektning axloqiy jihatlari", "Ochiq kodli dasturiy ta'minot va yopiq tizimlat" kabi mavzularda munozaralar o'tkazish mumkin.

Mentorlik va ustoz-shogird tizimi. Tajribali IT mutaxassislarni mentorlar sifatida jalb qilish talabalarning kasbiy nutq ko'nikmalarini amaliy muhitda rivojlantirishga katta hissa qo'shadi. Mentorlar bilan muntazam uchrashuvlar, kasbiy maslahatlar va real loyihalar ustida hamkorlik talabalarning og'zaki nutq amaliyotini oshiradi.

Shuningdek, IT hamjamiyatlar, jumladan Google Developer Groups, Microsoft Tech Community kabi tashkilotlarning mahalliy uchrashuvlari (meetups) talabalar uchun qimmatli muloqot platformasi vazifasini bajaradi.

Korporativ ta'lim amaliyotlarini joriy etish. Yirik IT kompaniyalarda qo'llaniladigan ichki treninglar va muloqot mashg'ulotlarini akademik muhitga moslashtirib joriy etish samarali natija beradi. Masalan, Amazon kompaniyasining "6-sahifali memo" amaliyoti, Google ning "Design Sprint" metodologiyasi, Atlassian ning "Team Playbook" mashqlari kabi korporativ amaliyotlar talabalarning kasbiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda qo'llanilishi mumkin.

4. KASBIY MULOQOT KOMPETENSIYASINING AHAMIYATI

IT mutaxassislarining kasbiy muvaffaqiyatida kommunikativ kompetensiya hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, dasturchilar va IT mutaxassislarining 85 foizgacha bo'lgan qismi martaba o'sishida texnik bilimdan ko'ra, muloqot ko'nikmalari muhimroq ekanligini ta'kidlagan. Google kompaniyasining "Project Aristotle" tadqiqoti jamoaviy muvaffaqiyatning asosiy omili sifatida psixologik xavfsizlik va samarali muloqotni ko'rsatgan.

Kasbiy muloqot kompetensiyasi quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: lingvistik kompetensiya – tilning leksik, grammatik va fonetik qoidalarini to'g'ri qo'llash; sociolingvistik kompetensiya – muloqot vaziyatiga mos til vositalarini tanlash; diskursiv kompetensiya – izchil va mantiqiy nutq hosil qilish; strategik kompetensiya – muloqotdagi muammolarni hal qilish usullarini qo'llash.

IT sohasida kasbiy muloqot bir necha xususiyatlarga ega. Birinchidan, texnik murakkablikni sodda tilda ifodalash zaruriyati mavjud. Dasturchi yoki tizim ma'muri texnik bo'lmagan mijozlarga murakkab texnik jarayonlarni tushunarli tilda tushuntira olishi kerak.

Ikkinchidan, ko'p madaniyatli muhitda ishlash zarurati tufayli madaniyatlararo muloqot ko'nikmalari talab etiladi. Uchinchidan, tez o'zgaruvchan texnologiyalar haqida doimiy o'rganish va bu bilimlarni og'zaki ravishda ifodalash muhimdir.

Shuningdek, IT kompaniyalarda ish intervyulari jarayonida texnik bilimlar bilan bir qatorda, nomzodning muloqot qobiliyati, fikrlarini aniq ifodalash ko'nikmalari ham sinchiklab baholanadi. Ko'pgina yirik texnologiya kompaniyalari, jumladan FAANG kompaniyalari (Facebook, Amazon, Apple, Netflix, Google) texnik intervyularda "fikrlash jarayonini ovoz chiqarib ifodalash" (thinking aloud) ko'nikmasiga alohida e'tibor beradi.

Shu bilan birga, IT sohasida liderlik lavozimlariga ko'tarilish uchun og'zaki nutq ko'nikmalari ayniqsa muhimdir. Texnik jamoaning rahbari (Tech Lead), loyiha menejeri (Project Manager), texnik direktori (CTO) kabi lavozimlarda ishlaydigan mutaxassislar kundalik ravishda jamoani boshqarish, strategik qarorlarni tushuntirish, investorlar oldida prezentatsiya qilish va tashkilotlararo muloqot yuritish bilan shug'ullanadilar. Shu sababli, og'zaki nutq ko'nikmalari IT mutaxassisining martaba o'sishida strategik ahamiyatga ega.

Zamonaviy IT bozorida freelance va masofaviy ishlash madaniyatining keng tarqalishi ham og'zaki muloqot ko'nikmalarining ahamiyatini oshirmoqda. Mustaqil dasturchilar va frilanserlar mijozlar bilan bevosita muloqot yuritish, loyiha talablarini aniqlashtirish, ish jarayoni haqida hisobot berish va kelishmovchiliklarni hal qilish uchun yuqori darajadagi og'zaki nutq ko'nikmalariga muhtojdir. Upwork, Toptal, Fiverr kabi platformalarda ishlash uchun nafaqat texnik mahorat, balki professional muloqot yuritish qobiliyati ham zarur.

5. TA'LIM JARAYONIGA OG'ZAKI NUTQ RIVOJLANTIRISHNI INTEGRATSIYA QILISH

Og'zaki nutq ko'nikmalarini IT ta'lim dasturiga samarali integratsiya qilish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu yondashuv quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

Birinchi yo'nalish – o'quv rejalariga og'zaki nutq rivojlantirish komponentini kiritish.

Texnik fanlar doirasida talabalarning og'zaki nutq amaliyotini oshiradigan topshiriqlar berish lozim. Masalan, dasturlash fanlarida yaratilgan loyihalarni og'zaki taqdim qilish, ma'lumotlar bazasi fanida ma'lumotlar modelini tushuntirish, tarmoq texnologiyalari fanida tarmoq arxitekturasini tahlil qilib, natijalarni og'zaki bayon qilish kabi topshiriqlar joriy etilishi mumkin.

Ikkinchi yo'nalish – maxsus kurslar va seminarlar tashkil etish. "Kasbiy nutq madaniyati", "Taqdimot san'ati", "IT sohasida muloqot" kabi maxsus kurslar talabalarning og'zaki nutq ko'nikmalarini maqsadli ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu kurslarda ommaviy nutq so'zlash texnikasi, argumentatsiya san'ati, auditoriya bilan ishlash usullari o'rgatiladi.

Uchinchi yo'nalish – auditoriyadan tashqari faoliyatni tashkil etish. Debat klublari, ilmiy konferensiyalar, hakaton taqdimotlari, IT sohasidagi mutaxassislar bilan uchrashuvlar kabi tadbirlar talabalarning og'zaki nutq ko'nikmalarini real muhitda qo'llash imkoniyatini beradi.

Bundan tashqari, texnologik startup tanlovi, elevator pitch musobaqalari kabi tadbirlar talabalarning qisqa vaqt ichida g'oyalarini samarali ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi.

To'rtinchi yo'nalish – baholash tizimini takomillashtirish. Talabalarning og'zaki nutq ko'nikmalarini baholash uchun maxsus mezonlar ishlab chiqish lozim. Bu mezonlar nutqning mazmundorligi, mantiqiy izchilligi, til ko'nikmalarining to'g'riligi, auditoriya bilan aloqaning samaradorligi kabi jihatlarni qamrab olishi kerak. Rubrika asosidagi baholash tizimi ob'yektiv baho berishga yordam beradi.

Beshinchi yo'nalish – ko'p tillilik va madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish. IT sohasi o'z tabiatiga ko'ra xalqaro xarakterga ega bo'lib, talabalar nafaqat ona tilida, balki ingliz tilida ham samarali og'zaki muloqot yuritish ko'nikmalariga ega bo'lishlari zarur. Shuning uchun o'quv dasturlariga ingliz tilida texnik prezentatsiya qilish, xalqaro konferensiyalarda ishtirok etish va xorijiy hamkasblar bilan muloqot yuritish ko'nikmalarini o'rgatish komponentlarini kiritish maqsadga muvofiqdir.

Oltinchi yo'nalish – raqamli vositalar va sun'iy intellektdan foydalanish. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari og'zaki nutqni rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Nutqni tanib olish va tahlil qilish dasturlari talabalarning talaffuzini baholashda, AI chatbotlar muloqot mashqlarida, virtual reallik texnologiyalari esa real muloqot vaziyatlarini simulyatsiya qilishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, VR yordamida talabalar katta auditoriya oldida nutq so'zlash, mijoz bilan uchrashish yoki intervyuda qatnashish vaziyatlarini xavfsiz muhitda mashq qilishlari mumkin.

6. CHET EL TAJRIBASI VA TAQQOSLI TAHLIL

Rivojlangan mamlakatlarning oliy ta'lim tizimlarida IT mutaxassislarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. AQShning yetakchi texnologiya universitetlari, jumladan Massachusetts Texnologiya Instituti (MIT), Stenford Universiteti va

Karnegi Mellon Universitetida texnik mutaxassislar uchun maxsus muloqot kurslari o'quv dasturiga kiritilgan.

MIT ning "Communication Requirement" dasturi barcha texnik yo'nalish talabalaridan yozma va og'zaki muloqot ko'nikmalarini namoyon etishni talab qiladi. Stenford Universitetining "TechCom" dasturi esa texnik prezentatsiya, texnik hujjatlashtirish va kasbiy muloqot bo'yicha kurslarni o'z ichiga oladi. Germaniya universitetlarida esa "Soft Skills" modullari texnik dasturlarning ajralmas qismi hisoblanadi.

Janubiy Koreya va Yaponiya tajribasida ham IT talabalarining muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlar qo'llanilmoqda. Jumladan, virtual reallik (VR) texnologiyalari yordamida taqdimot mashqlari, sun'iy intellekt asosidagi nutq tahlili tizimlari va gamifikatsiya elementlari o'z samaradorligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham bu borada sezilarli qadamlar qo'yilmoqda.

Namangan Davlat Texnika universiteti, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti va boshqa oliy ta'lim muassasalarida kasbiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan fanlar o'quv rejalariga kiritilmoqda. Biroq, xalqaro tajriba bilan taqqoslaganda, bu sohada hali ko'plab imkoniyatlar mavjudligi ayon bo'ladi.

Buyuk Britaniya universitetlari, jumladan Oksford va Kembrij universitetlarida tutorlik tizimi talabalarining og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Haftalik tutorlik uchrashuvlarida talabalar o'z tadqiqot natijalarini og'zaki ravishda himoya qiladilar, bu esa ularning argumentatsiya va og'zaki ifodalash qobiliyatini doimiy ravishda takomillashtirib boradi. Finlandiya ta'lim tizimida esa "fenomenaga asoslangan ta'lim" yondashuvi qo'llanilmoqda, bunda talabalar fanlararo loyihalar ustida ishlab, natijalarini og'zaki taqdim qiladilar.

Hindistonning IT ta'lim tajribasi ham diqqatga sazovordir. Hindiston dunyodagi eng yirik IT outsorsing bozorlaridan biri bo'lib, bu yerda talabalarining og'zaki muloqot ko'nikmalariga, ayniqsa ingliz tilida kasbiy muloqot yuritish qobiliyatiga alohida e'tibor qaratiladi. IIT (Indian Institutes of Technology) tizimida "Technical Communication" kurslari majburiy bo'lib, ularda texnik yozuv, taqdimot va og'zaki himoya ko'nikmalari o'rgatiladi.

Xitoy tajribasi ham e'tiborga loyiqdir. Xitoyning yetakchi texnologiya universitetlari, jumladan Tsinghua Universiteti va Pekin Universiteti IT talabalarining muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarni qo'llamoqda. "Hackathon + Pitch" formati, ya'ni hakaton yakunida loyihalarni investor hay'atiga og'zaki taqdim qilish amaliyoti keng tarqalgan. Bundan tashqari, Xitoy universitetlarida "TechTalk" klublari faoliyat yuritib, ularda talabalar o'zlari tanlagan texnik mavzular bo'yicha qisqa ma'ruzalar o'qiydilar.

Isroil tajribasi ham IT ta'limda og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. "Startup millati" sifatida tanilgan Isroilda texnologik tadbirkorlik madaniyati universitetlardan boshlanadi. Talabalar birinchi kursdan boshlab o'z biznes g'oyalarini og'zaki taqdim qilish, investor pitch qilish va startup musobaqalarida ishtirok etish ko'nikmalarini o'rganishadi. Bu tajriba IT talabalarining og'zaki nutq ko'nikmalarini kasbiy kontekstda rivojlantirishning samarali namunasidir.

7. TADQIQOT NATIJALARI VA TAVSIYALAR

Ushbu tadqiqot doirasida olib borilgan tahlil va kuzatuvlar asosida quyidagi xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqildi:

Birinchidan, IT ta'lim yo'nalishi talabalarining og'zaki nutq ko'nikmalari ularning kasbiy muvaffaqiyatining muhim omili ekanligini ta'kidlash lozim. Texnik bilim va ko'nikmalar zaruratli shart bo'lsada, ularni og'zaki ravishda samarali ifodalash va uzatish qobiliyatisiz to'liq kasbiy kompetensiyaga erishib bo'lmaydi.

Ikkinchidan, og'zaki nutqni o'stirish uzluksiz jarayon bo'lib, u ta'lim dasturining barcha bosqichlarida amalga oshirilishi kerak. Birinchi kursdan boshlab og'zaki nutq ko'nikmalarini shakllantirishning bosqichma-bosqich tizimini yaratish tavsiya etiladi: dastlabki bosqichda – asosiy nutq madaniyati ko'nikmalari, keyingi bosqichlarda – kasbiy terminologiyada og'zaki muloqot, yakuniy bosqichda – murakkab kasbiy muloqot vaziyatlari.

Uchinchidan, zamonaviy texnologiyalardan og'zaki nutqni o'stirishda faol foydalanish lozim. AI asosidagi nutq tahlili tizimlari, virtual taqdimot platformalari, onlayn debat maydonlari kabi vositalar ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli oshirishi mumkin.

To'rtinchidan, professor-o'qituvchilar tarkibining kommunikativ ta'lim metodikasi bo'yicha malakasini oshirish zarur. O'qituvchilar nafaqat texnik fanlarni o'qitish, balki talabalarining og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga ham e'tibor qaratishlari kerak.

Beshinchidan, sanoat va ta'lim o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash lozim. IT kompaniyalar vakillari bilan hamkorlikda amaliy muloqot mashg'ulotlari tashkil etish, mentorlik dasturlarini joriy etish va kasbiy muloqot standartlarini belgilash zarur.

Oltinchidan, og'zaki nutq ko'nikmalarini baholashning ob'yektiv tizimini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Baholash mezonlari aniq va shaffof bo'lishi, ular nutqning turli jihatlarini – mazmun, tuzilma, til to'g'riligi, ifodalilik, auditoriya bilan aloqa – qamrab olishi kerak. Teng tengini baholash (peer assessment), o'z-o'zini baholash va ekspert baholashi kabi turli usullarni birgalikda qo'llash eng samarali natijalarni beradi.

Yettinchidan, og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishning bosqichma-bosqich modelini ishlab chiqish tavsiya etiladi. Birinchi bosqichda (1-2 kurslar) talabalarining asosiy nutq madaniyati, jamoat oldida chiqish qo'rquvini yengish va oddiy taqdimotlar qilish ko'nikmalari shakllantiriladi. Ikkinchi bosqichda (2-3 kurslar) kasbiy terminologiyada og'zaki muloqot, texnik prezentatsiyalar va jamoaviy muhokamalar o'rgatiladi. Uchinchida (3-4 kurslar) murakkab kasbiy muloqot vaziyatlari – mijozlar bilan muzokaralar, loyiha himoyasi, texnik intervyu va xalqaro konferensiyalarda ishtirok etish ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Sakkizinchidan, ta'lim muhitini yaratishda talabalarining psixologik qulayligini ta'minlash muhimdir. Og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun talabalar xatolardan qo'rqmasdan, erkin fikr bildiradigan, bir-birini qo'llab-quvvatlaydigan muhit zarur. Bu borada kooperativ ta'lim tamoyillari, ijobiy qayta aloqa madaniyati va asta-sekin murakkablashib boruvchi topshiriqlar tizimi muhim ahamiyatga ega.

To'qqizinchidan, talabalarining og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda portfel baholash (portfolio assessment) tizimini joriy etish tavsiya etiladi. Har bir talaba o'zining og'zaki nutq faoliyatini aks ettiruvchi video yozuvlarni, taqdimot materiallarini va o'z-o'zini tahlil qilish hisobotlarini to'playdi. Bu tizim talabalarining o'z rivojlanishini kuzatish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda maqsadli ravishda ishlash imkoniyatini beradi.

Portfel baholash shuningdek, talabalar ish qidirganda o'zlarining kommunikativ kompetensiyalarini ish beruvchilarga namoyish etish vositasi sifatida ham xizmat qiladi.

O'ninchidan, oliy ta'lim muassasalarida og'zaki nutq laboratoriyalari (speech labs) tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Bu laboratoriyalarda talabalar individual mashqlar bajarishlari, o'z nutqlarini yozib olib tahlil qilishlari, mutaxassis maslahatlarini olishlari mumkin. Zamonaviy texnologiyalar yordamida jihozlangan bunday laboratoriyalar AI asosidagi nutq tahlili, intonatsiya va tezlik monitoringi, virtual auditoriya simulyatsiyasi kabi imkoniyatlarni taqdim etadi.

XULOSA

Axborot tizimlari va texnologiyalari ta'lim yo'nalishi talabalarining og'zaki nutqini o'stirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. IT sohasining jadal rivojlanishi, globallashuv jarayonlari va kasbiy faoliyatning jamoaviy xarakteri bu masalaning ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Tadqiqot natijalaridan ko'rinib turibdiki, og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish IT talabalarining to'laqonli kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismidir. Bu muammo faqat til o'qitish doirasida emas, balki butun ta'lim jarayoni kontekstida, texnik fanlar, amaliyotlar va auditoriyadan tashqari faoliyat orqali hal qilinishi lozim.

Xalqaro tajribaning tahlili shuni ko'rsatadiki, yetakchi universitetlar IT talabalarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga tizimli yondashmoqda. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham bu borada sezilarli islohotlar amalga oshirilmoqda, biroq hali qilinadigan ishlar ko'p.

Yakuniy xulosaga ko'ra, IT ta'lim yo'nalishi talabalarining og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur bo'lib, u o'quv dasturlarini takomillashtirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash, professor-o'qituvchilar malakasini oshirish va sanoat bilan hamkorlikni mustahkamlashni o'z ichiga olishi kerak. Faqat shunday kompleks yondashuv orqaligina raqobatbardosh, ko'p qirrali va kommunikativ kompetent IT mutaxassislarni yetishtirishga erishish mumkin.

Kelajakda ushbu tadqiqotni yanada chuqurlashtirish, eksperimental tekshiruvlar o'tkazish va og'zaki nutqni rivojlantirishning aniq pedagogik modelini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi, jumladan nutq tahlili, avtomatik baholash va individual o'rganish traektoriyalarini yaratish imkoniyatlari bu sohada yangi istiqbollarni ochmoqda.

Shu bilan birga, og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish faqat ta'lim muassasalari zimmasi bo'lmay, balki IT sanoati, davlat organlari va jamiyatning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari natijasida amalga oshirilishi lozim. IT kompaniyalarning mentorlik dasturlari, davlat grantlari va stipendiyalari, kasbiy hamjamiyatlarning ko'magi – bularning barchasi talabalarning og'zaki nutq ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot natijalarining amaliyotga tatbiq etilishi O'zbekiston IT sohasida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga sezilarli hissa qo'shishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – M.: Labirint, 1999. – 352 b.
2. Leontyev A.N. Nutq faoliyatining asoslari. – M.: Nauka, 1974. – 368 b.

3. Passov Ye.I. Muloqotga asoslangan chet til o'qitish konsepsiyasi. – M.: Prosvesheniye, 1991. – 223 b.
4. Hoshimov O., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. – T.: Sharq, 2003. – 240 b.
5. Yo'ldoshev U.A. O'zbek tili stilistikasi. – T.: O'qituvchi, 2006. – 280 b.
6. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 2012. – 432 b.
7. Karimov S.A. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirish muammolari // Xalq ta'limi. – 2020. – №6. – B. 45-52.
8. Duvall R. Communication Skills for IT Professionals. – New York: Wiley, 2019. – 312 p.
9. Schulz B. The Importance of Soft Skills: Education beyond Academic Knowledge // Journal of Language and Communication. – 2018. – Vol.2(1). – P. 146-154.
10. Google. Project Aristotle: Understanding Team Effectiveness. – 2015. [Elektron resurs].
11. Baxtinov M.M. Nutq janrlari muammosi // Estetika va adabiyot nazariyasi. – M.: Iskustvo, 1986. – B. 250-296.
12. Abdullayeva B.S. Oliy ta'lim tizimida kasbiy nutq madaniyatini shakllantirish // Pedagogik mahorat. – 2021. – №3. – B. 78-84.
13. Saidov K.R. IT mutaxassislarining kommunikativ kompetensiyasi: muammolar va yechimlar // Axborot texnologiyalari va ta'lim. – 2022. – №2. – B. 112-119.
14. Brown H.D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. – London: Pearson, 2014. – 480 p.
15. Levy M., Stockwell G. CALL Dimensions: Options and Issues in Computer-Assisted Language Learning. – Routledge, 2006. – 310 p.